

Lustrum

Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati

Separatum

Lustrum

Ménesi út 11–13.
Sollemnia aedificii a.D. MCMXI inaugurati

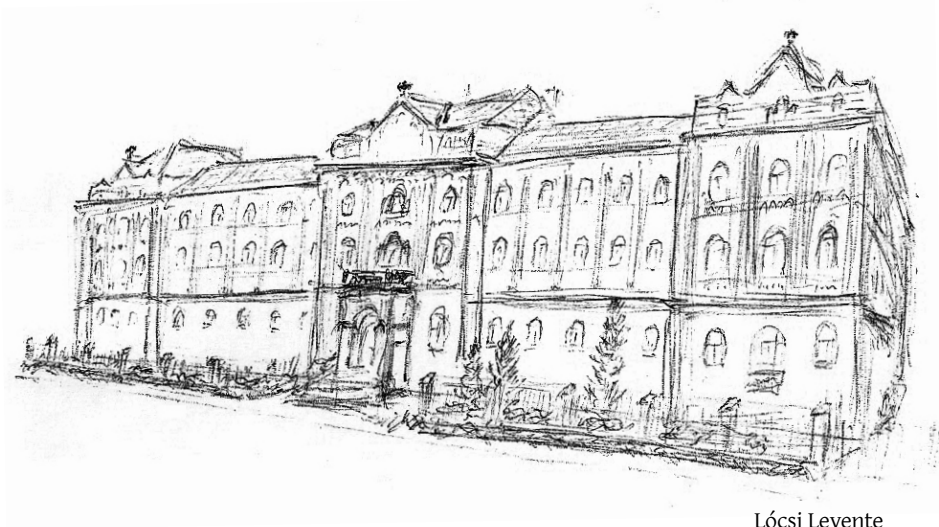
Ediderunt
László Horváth, Krisztina Laczkó, Károly Tóth,
et
András Péterffy (Appendix)

Typotex Kiadó–Eötvös Collegium
Budapest, 2011

Sumptibus NKA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

© Auctores et compositores, 2011
ISBN 978 963 279 441 9

Lócsi Levente

Havas László

Hadrianus mint Pseudo-Alexandros?

Az Eötvös József Collegium ünnepe, és méltán. A magyar elitkultúra nem akármilyen intézményének évfordulójáról van ugyanis szó, olyan kiemelkedő jelentőségű szellemi műhelyről, amelynek épülete ezelőtt száz évvel fogadta be falai közé a hazai és az európai műveltségnek ezt a szép és nagyszerű hajtását. Ilyen módon ez a létesítmény egyfajta újabb keletű történelmi kegyeleti helynek is számít. Márpedig napjainkban divat lett az emlékezhelyek kutatása, és ezt a folyamatot nagyrészt Pierre Nora nagy horderejű felismerései váltották ki,¹ akinek eszméi elég gyorsan visszhangra találtak mind Németországban, mind egész Európában, sőt világszerte, mi több: az ilyen téma iránti vizsgálódási láz hamarosan Magyarországra is eljutott.² A problémakör tanulmányozása természetesen szoros összefüggésbe került a nemzeti identitás kérdéskörével is, hiszen Nora elméleti megalapozásának egyik fő alappillére az, miszerint az emlékezhelyek messzemenően elősegítik annak a kollektív „memóriának” a létrejöttét és megszilárdulását, amely hozzájárul a nemzeti öntudat erősítéséhez. Ezt sokan alapvetően a 19. század szellemi törekvéseibe illesztik be, amelyek egyike a kibontakozó marxizmus és szocialista eszmeiség jegyében „megpróbálta a múltat végképpen eltörölni” a világ proletariátusa érdekében, miközben a korszellem másik áramlata vele ellentétben éppen a nemzeteszmék és a nemzeti önazonosságok igazolására kívánta felhasználni az ilyen jellegű tudományos megközelítéseket. Ez utóbbi körülményből adódik, hogy sokan a modern emlékezhely-, illetve a kollektív emlékezeti kutatásokat mindenekelőtt a 19. századtól eredeztetik, és az ezt megelőző időszakot csak mint valamiféle szerény előjátékot idézik meg, amelynek nincs különösebb jelentősége a mai világot átjáró és a közösségi emlékezetet képviselő szellemi áramlatok, illetőleg a hozzájuk csatlakozó különféle, különösen rituáléjellelű elemek viszonylatában. Az így vélekedők általában

¹ P. NORA (szerk. és részben írta): *Les Lieux de mémoire*, Gallimard, Bibliothèque illustrée des histoires, Paris, I-III, t. I : La République (1 vol., 1984), t. 2 : La Nation (3 vol., 1986), t. 3 : Les France (3 vol., 1992).

² P. Nora: *Emlékezet és történelem között*. Napvilág Kiadó, Atelier Könyvtár sorozat, Budapest, 2009, vál., szerk. K. HORVÁTH Zs. – az előbbi munkából csak a szerző által írt részek magyar fordítása.

nem sokat törődnek azzal a ténnyel, hogy maga az elmélet megalapozója, Nora is úgy gondolta: voltak előfutárai, és ebben a vonatkozásban főképp Ciceróra és Quintilianusra utalt, igaz anélkül, hogy megkísérelte volna alaposabban fölfejtetni az ő elképzelésüket. Ezért talán nem érdektelen számba vennünk az antik gyökereket itt Magyarországon is, annál is inkább, mert éppen az Eötvös Collegium egyike volt a modern magyar óorkutatás bölcsőhelyeinek, sőt ma is az idevágó kutatások egyik legfontosabb *alma matere*. Ilyen módon tisztázható a múlt kollektív emlékezetének tradíciója, mert megítélésünk szerint igazi mai identitás-keresés nem létezhet a korábbi időszak ismerete nélkül, hiszen egyaránt meg kell vonnunk az ezzel fennálló folyamatosságot csakúgy, mint a különbséget, az elválást és akár a tőle való szándékos elhatárolódást is.

Ami az ókori Rómát illeti, ott a *locus memoriae* („emlékezhely”), illetve a közösségi emlékezet fogalma és koncepciója a Kr. e. 2–1. század időszakában vetődik fel határozott formában, és ez sok szempontból nagyon sok hasonlóságot látszik mutatni korunkkal. Mint köztudott, a 19. század az ipari, a 20. század az információ, a 20. és 21. század fordulója pedig a globalizáció forradalmi átalakulásának koraként óriási gazdasági és civilizációs fejlődési átrendeződést vont magával. Eközben megannyi politikai és erkölcsi válságszituáció állt elő, kezdve a monarchiák és a keresztény értékrendek megkérdőjelezésétől a nemzetállam jelentőségének túlértékelésén át egészen annak méltánytalan megkérdőjelezéséig, valamint azoknak a diktatórikus rendszereknek hosszú időn keresztül történő megengedéséig, amelyek semmibe vették az emberi méltóságot, nyíltan hirdetve a rasszizmust, legyen szó akár a fasizmusról, akár a kommunisták különleges emberfajtaját propagáló állítólagos szocializmusáról. Ilyen mély szellemi és etikai válságban, amikor ugyanakkor megjelenik az Európa Ház szükséges megvalósításának eszméje is, valóban nélkülözhetetlennek mutatkozott a szembenézés Európa népeinek önzonosságával, azzal, hogy a megannyi elemből és rétegből összeálló közös emlékezet ugyan milyen lehetőségeit engedi meg az integrációnak és az ezen nyugvó anyagi és szellemi egységesülésnek. Több mint 2000 évvel ezelőtt kísértetiesen parallel helyzet állt elő Rómában és a Földközi-tenger medencéjében. Nem a rabszolgatartó társadalom általános válsága tombolt ekkor, ahogy ezt egyesek delejes álma korábban sejtetni engedte,³ hiszen a világbirodalommá nőtt Róma soha nem volt még addig gazdaságilag és szellemi fejlettségében annyira erős, mint éppen ebben a pillanatban, amikor mégis egy roppant politikai válsággal kellett szembenéznie, mert a régi, a városállami keretek közt kifejlődött arisztokratikus állami berendezkedésnek kellett volna

³ L. ehhez a magyarra is lefordított szovjet tankönyveket: N. A. MASKIN: *Az ókori Róma története*. Ford. BORZSÁK I. – HARMATTA J., Budapest, 1951; V. N. GYAKOV – N. M. NYIKOLSZKIJ: *Az ókori világ története*. Ford.: BORZSÁK I. Szerk.: HARMATTA J., Budapest, 1954.

megfelelnie egy világbirodalom roppant elvárásainak. Ez természetesen lehetetlennek is bizonyult, ámde hogyan ismerhette volna fel a korabeli római ember ezt a problémát? Róma korábbi hihetetlenül gyors és mélyreható katonai sikerei után ki hihette volna azt, hogy ugyanez az arisztokratikus Róma képtelen immár világbirodalom-irányító szerepét ellátni. Úgynevezett Piroška-szituáció állt elő.⁴ Az ismétlődő polgárháborúk között mindenki látta, hogy valami baj van, miként a Grimm-mese Piroškájának is tapasztalnia kellett, hogy valami gond van a nagymamaként ágyban fekvő farkas körül, csak éppen magának a problémának a lényegét volt képtelen felismerni. Ugyanúgy, ahogy Piroška nem tudott rájönni arra, hogy a szőrös nagymama képében, akinek még ordasfoga, sőt farka is lett, valójában egy mindent felfaló vadállat húzódik meg, Róma is képtelen volt világosan látni. Az efféle Piroška-szituációkban az ember a helyes és valós megoldások helyett általában vagy részben pótmegoldásokhoz folyamodik. Ez történt Rómában is, ahol hosszú időn keresztül ahelyett, hogy a politikai berendezkedést változtatták volna meg, egyfajta erkölcsi megújulásra törekedtek, úgy gondolva, hogy ha a hódítás eredményeként megjelent gazdagság miatt megromlott erkölcsök helyébe visszaállítják a régi tiszta morált, akkor minden politikai probléma szinte magától megoldódik.

Ez a körülmény vezetett oda, hogy a köztársaság utolsó századában a római szellemi elit minden eszközzel megpróbálkozott annak érdekében, hogy felidézze a dicső ősök romlatlan erkölcsi világát, az úgynevezett *mores maiorum*ot mint a megújulás valóságos alapját. Az egyik legfőbb megidéző Cicero volt, aki világosan felismerte, hogy a történelmi és a kegyeleti helyeknek rendkívül nagy szerepe van a helyes és követendő példák bemutatásában. A legfőbb jó kérdéskörét vizsgáló híres filozófiai dialógusában (*De finibus*), amikor az idevágó platóni tanítás felidezésére kerül sor az 5. könyvben, a beszélgetésben részt vevők először azzal foglalkoznak, hogy az athéni Akadémeia kertje, Platón egykori iskolája mennyire képes megeleveníteni a hajdani mestereket és tanításaikat. Ennek kapcsán előbb Piso fejti ki, hogy egy ilyen hely a maga valóságában jobban meg tudja indítani az embert, mintha pusztán egy elbeszélést hallgat meg a múlt embereinek cselekedeteiről, vagy akár írásaikat olvassa. A történelmi emlékhely ugyanis mindennél elevebben kelti életre a valamikor ott működő személyek valódi szellemiségét a maga teljességében és hiteles mivoltában. E jelenségre a legjobb példának számára egyenesen a római *forum* tűnik, ahol a *senatus* épülete, pontosabban an-

⁴ Vö. Chr. MEIER: *Res publica amissa. Eine Studie zu Verfassung und Geschichte der späten römischen Republik*, Frankfurt, 1997, I. a bevezető tanulmányt, de az első kiad. megjelenése már: Wiesbaden, 1966; Meier újabban a történelmi emlékezet problémakörét is behatóan vizsgálja: *Das Gebot zu vergessen und die Unabweisbarkeit des Erinnerns: vom öffentlichen Umgang mit schlimmer Vergangenheit*. Siedler, München, 2010.

nak elődje, a *curia Hostilia*, még ha időközben leégett is, és a mostaninál sokkal kisebb volt is, mindazonáltal tökéletesen bele tudta vézni az ember gondolatába Scipiónak, Catónak, Laeliusnak az alakját, mert visszahozta tudatunkba az ő (avum) hiteles képét. Végül is a helyeknek olyan nagy az emlékeztető ereje: *tanta vis admonitionis inest in locis...*, hogy mindent eszünkbe juttatnak, és ezért a rómaiak nem oktalanul eredeztetik belőlük az „emlékezet tudományát” (...*ut non sine causa ex iis memoriae ducta sit disciplina* - De fin., 5, 3). Ez a megfogalmazás arra kíván utalni, hogy a latin nyelvben az emlékhely neve *monumentum* volt, amely ugyanúgy a *moneo* 'emlékeztet' szóból származott, akárcsak az *admonitio*, 'a figyelmeztetés, az intelem' latin kifejezése vagy akár maga a *memoria*, az 'emlékezet' ugyancsak latin nyelvű megjelölése.

Mi több Cicero számára már nemcsak az egyedi helyek lettek emlékeztető színterek, hanem valamiképpen egész Róma egyfajta *monumentummá* lett, ahol a múlt emlékei a legteljesebb mértékben hozzájárulnak az ifjúság előrehaladásához, segítve az ékesszólás és a magas rendű filozófia megismerésében is, ez alapvető elvárás volt egy a közügyet szolgáló polgár, illetve államférfi esetében (vö. De fin., 5, 6). Ez az utóbbi rész különösen meggyőzhet bennünket arról: Cicerónak valóban volt egy átfogó, filozófiai mélységű elképzelése a római emlékezhelyek ideológiájáról. Ezen annál kevésbé csodálkozhatunk, mert Róma a maga gyakorlatában ekkor már évszázadok óta egy ilyen beállítottságú település, majd város-állam és végül birodalom volt. Ráadásul azzal is igyekezett a szakralitás szintjére emelkedni, hogy a város, ez az *Urbs* és *civitas* valójában a tiszta civilizáció letéteményese az *orbis terrarum* foglatában, és pedig az istenek akaratából, akik a költő Ennius szaván keresztül nyilvánították ki mintegy tömör és igaznak bizonyuló jóslat formájában: *Moribus antiquis res stat Romana virisque*, vagyis a római állam a régi erkölcsökön és a hajdani férfiakon nyugszik, ahogy maga Cicero idézte a De rep. 5. könyvének elején a korábbi költő szavait, legalábbis a későbbi Szent Ágoston tanúsága szerint, hozzátéve, hogy egy tartós és hosszú időn át olyan igazságosan uralkodó államot valójában csak jó erkölcsű férfiakkal lehet hatalmában talpon tartani.

Mert Róma csakugyan ősidők óta tudatosan elevenen őrizte a *virtutes patriae*-nek a polgári közösség, vagyis a *civitas* fennmaradása érdekében tanúsított hősieks megnyilvánulásainak emlékét. És ezt mindenekelőtt a *pompa triumphalis* volt hivatott bizonyítani, amelynek megteremtőjeként a tradíció magát a városalapító Romulust nevezte meg, ahogy valóban az ő neve is szerepelt elsőnek az Augustus által fel- és kiállított *Fasti triumphales*ban, a diadalmeneti naptárban (Kr. e. 12). A triumphus azonban kezdettől fogva nem egyszerűen csak a katonai siker megünneplését célozta, hanem mindenekelőtt megtisztító szertartás volt, amely eredetileg alapvetően a háború szennyét kívánta lemosni a fegyverekről, nehogy

azok bajt hozzanak a városra. Ez a szempont olyan mértékben érvényesült, hogy a város szent határán belül nem is volt egyébként szabad fegyvert tartani, csak az azon kívül eső fellegrárbán. Persze a hősi erény megörökítése is alapvető elvárás volt, ahogy azt a diadalmenetek emlékezetápoló megnyilvánulásai igazolják.

A *triumphusok* megtartása szorosan egybefonódott fogadalmi templomok felállításával, ahogy a hagyomány szerint már Romulus is tett ilyen felajánlást Iuppiter Statornak, akinek szentélye éppenséggel a *via triumphalis*, a *via sacra* egyik legszentebb pontján, a város ősi magját jelentő Palatinus-hegy oldalában állt, közel a *forumon* álló Vesta-templomhoz, ahol Róma örökkévalóságának jelképeit: a szent lángot és a Trójából eredeztetett *Palladiumot* őrizték, mint az ősi hatalom folyamatosságának zálogát. A tradíció szerint ugyancsak votív templomként épült meg a diadalmenet végpontját jelentő capitoliumi Iuppiter-templom is, amelyet Tarquinius szintén egy a szabinok felett aratott diadal emlékére ajánlott, majd állított fel. Még a köztársaság utolsó százada folyamán is hasonló jellegű fogadalmi szentélyek létesültek az *Urbs* területén, és ezek valamennyien a diadalmenet színhelye, a szent út mentén sorakoztak, *dies natalisukkal*, felszentelésük napjával is erősítve egyfelől a várost védő istenek és istenné emelt erények kultuszát, másfelől azon nemzetségek *gloriáját*, amelyek kiemelkedő tagjai megoltalmazták az *Urbs* sérthetetlenségét. A városvédők emlékhelyei ilyen módon egyszerre voltak szakrális létesítmények, a *virtutes* emlékművei és az arisztokratikus társadalom vezető családjainak igazi kegyeleti helyei.

Kr. e. 180 után ugyan viszonylag már kevesebb fogadalmi templom épült, mert helyettük inkább világi építményeket emeltek: *porticusokat*, oszlopcsarnokokat, vagy *fornixokat*, bolthajtásos diadalíveket, mint amilyen például az a *fornix Fabianus* volt, amelyet a gall Bituitus felett aratott Kr. e. 121-es győzelme emlékére emelt a forumon Q. Fabius Maximus Allobrogicus. Hasonló szerepet töltött be Róma második legrégebb vízvezetéke is, amelyet senatusi határozat alapján Dentatus Kr. e. 272-es consulsága alatt kezdtek el építeni a Pyrrhus felett aratott diadal hadizsákmányából.

Mindezek a létesítmények persze nem csupán a hírnevet, a *gloriát* és a *famát* szolgálták, hanem messzemenően hozzájárultak Roma urbanizált arculatának kialakításához és fokozatos növeléséhez is, ahogy az egy civilizációs központhoz mindenképp illett. Mindez együtt járt az *Urbs* szépségének növelésével, annak megfelelően, ahogy a klasszikus antikvitásban mindig a pozitív erkölcsi kvalitásokhoz kellett társulnia annak, ami szemre harmonikusnak bizonyult, vagyis külső megjelenésében gyönyörűséggel töltött el, miközben kizárta a rosszat. A latin *pulcher* 'szép' jelentésű melléknév, valamint a belőle képzett *pulchritudo* 'szépség' főnév a *placet* igével áll ugyanis összefüggésben, amely nem csupán a hétköznapi tetszésre utal, hanem magában hordja az erkölcsiség parancsszavát is. Az említett

monumenta triumphalia egyébként is mind a *dignitas* kategóriájába tartoztak, ez utóbbi fogalom Cicero meghatározásában is a kecses nőies kellemmel, a *venustasszal* szemben annak a férfias szépségeszménynek felelt meg, amely szakkifejezés a *decet*, vagyis 'illik' igéből jött, és mindenekelőtt az arisztokratikus jellegű római „méltóság”-eszme megnevezésére szolgált. Úgyszintén tanulságos még számunkra a harmadik latin 'szép' kifejezés etimológiája és szemantikai átalakulása is. A neolatin nyelvekből jól ismert *bellus* melléknév ugyan a későbbiekben már csak 'csinos'-at jelentett, de eredetileg a *bonus* kicsinyítő képzős alakja volt, tehát kezdetben szintén a morálisan jót jelölte, és az eszményi polgár ennek megfelelően viselte Rómában a későbbiekben is a *vir bonus* megjelölést. Aligha véletlen, hogy a még későbbi latin nyelvekben a *bellus* jelző azután ismét visszanyerte erkölcsi és szakrális tartalmát, legalábbis bizonyos esetekben.⁵

A győzelmi szakrális emlékhelynek a megtisztulás, az egészséges fennmaradás és a szépség eszményével való szoros kapcsolatára az egyik legjobb példa Iunius Bubulcus felajánlása és építkezése, aki Kr. e. 302-ben hozott létre egy templomot *Salus*nak, és erre még 311-ben tett fogadalmat. Plinius Maior szerint a szentélyt Fabius Pictor festménye díszítette, amely egészen *duravit ad nostram memoriam*, amikor is Claudius császár templomával együtt leégett (35, 4, vö. uo. 19; Val. Max., 8, 14, 6; Dion. H., 16, 3, 2). Hogy az Üdv és az Egészség ezen említett szentélyét pontosan milyen kép is díszítette, nem tudjuk. Az újabb kutatások mindenesetre azt feltételezik, hogy valójában itt egy, a görög technikával is élő narratív képsorozatról lehetett szó, amely Bubulcus samnisok és esetleg az *aequusok* elleni hadjáratának győzelmes epizódjait elevenítette meg, de talán magát a *triumphust* is megidézte.⁶ Ezek a hőstettek azonban ebben a formában nem bizonyultak szokványos látványnak, mert csak az *aedes Salutis dies natalis*a alkalmával voltak megközelíthetők a szélesebb közönség számára, és így az emlékezet felidézése valóban ünnepi eseményre lépett elő, ahogy csakugyan minden egyes diadalmenet is ezt a kiténtető

⁵ Vö. ehhez A. MICHEL: *La parole et la beauté. Rhétorique et esthétique dans la tradition occidentale*. Paris, Les Belles Lettres, 1983.

⁶ Vö. F. COARELLI: *La cultura artistica a Roma in età repubblicana, IV-I sec. a C.* In: *Revixit ars. Arte e ideologia a Roma. Dai modelli ellenistici alla tradizione repubblicana*, Roma, 1996, 15–84 és főleg 31; valamint J.-L. BASTIEN: *Les temples votifs de la Rome républicaine: monumentalisation des cérémonies du triomphe*. In: Ph. FLEURY–O. DESBORDES (éd.): *Roma illustrata. Représentations de la ville. Actes du colloque international de Caen (6-8 octobre 2005)*, Caen, 2008, további irodalommal, l. még: S. P. OAKLEY: *A Commentary on Livy, Books VI–X*, Oxford, 2005, 2007, 330–332; R. D. WEIGEL: *Roman Generals and the Vowing of Temples, 500–100 B.C. Classica et Mediaevalia* (Museum Tusulanum Press 1998), 122; 138. Magához a diadalmenethez és a vele kapcsolatos rituálékhoz vö. T. COREY BRENNAN: *The Praetorship of the Roman Republic*, Oxford, 2000, 21–22. H. S. VERSNEL: *Triumphus: An Inquiry into the Origin, Development, and Meaning of the Roman Triumph*, Leiden, 1970. Végezetül I. A. J. CLARK: *Divine Qualities; Cult and Community in Republican Rome*, Oxford, 2007, 141.

helyzetet élvezte. Ezért a közös történeti emlékezet szempontjából nagyon fontos volt, amikor Kr. e. 304-ben App. Claudius írnoka a forumon nyilvánosan elhelyezte a naptárt, majd pedig a 187-es *triumphator*, M. Fulvius Nobilior helyreállítva a *circus Flaminius*ban a *Hercules Musarum*, vagyis egy pythagoreus inspirációjú istenség templomát, immár ezen a helyen függesztette ki 179-ben az újabb naptárt, így kívánva örök emléket állítani annak, hogy a város fennmaradása érdekében oly nagy jelentőségű *Concordia* megőrzéséért a senatorok és a *populus Romanus* jelenlétében kibékült egymással az addig egymással ellenségeskedő két vezető politikus: maga M. Fulvius Nobilior és M. Aemilius Lepidus.⁷

Mindez megerősíti a fentebbiekben vázolt cicerói elképzelést, hogy Róma valóban mintegy azoknak a történelmi emlékhelyeknek a letéteményese volt, amelyek a civilizáció ezen központjának kívánták szavatolni örök tisztaságát, isteni és szent jellegét és ezzel összefüggő erényességét, valamint nagyságát. Midőn tehát neki új emberként azt kellett tapasztalnia, hogy a hatalmassá és gazdaggá lett Rómának súlyos belső meghasonlottsággal, sőt polgárháborúkkal kell szembenéznie az elburjánzó fényűzés és korrupció mellett, joggal vélte úgy, hogy a haza elleni bűnöknek ezek a megnyilvánulásai mintegy *vulnus patriae*-k, a hazán ejtett sebek. Ezekkel javító céllal feltétlenül szembe kell állítani az igazi *virtutes Romanae* és a *mores maiorum monumentumait*, amelyek ugyan főleg Rómában vannak, de azért, mint ahogy különösképpen a törvényekről szóló dialógusban fogalmazódik meg, jelen vannak magának Itáliának szent kegyeleti helyein is, akár például Cicero szülőföldjén, Arpinumban, akár annak környékén (vö. de leg., 1, 1 skk.; 2, 1 skk.). Ilyen módon fogalmazódik meg az egykori 63-as consulban az a koncepció, amelyet a „kettős haza” elméletének szoktunk nevezni, és amely szerint minden római polgár valójában két közösség tagja: egyfelől annak a városnak a fia, amelyben született, másfelől pedig a római polgárságnak is alkotóeleme, méghozzá úgy, hogy ez a magasabb rendű *civitas*, közösség fölébe magasodik a szűkebb kötődésnek. Éspedig ahhoz hasonló módon, miként az egyéni érdeknél magasabb érték a család, ennél pedig a haza. A római államiság ekképp lesz a cicerói értékrendben a legrangosabb kategória, vitathatatlanná téve a római *imperium* szentségét, anélkül azonban, hogy ez a *humanum* megtagadása lenne.

Cicerónál ez azt eredményezi, hogy bár látszólag a hajdani erények és szokások *imitatio*ja mellett kötelezi el magát, azért ő valójában nemcsak egyszerűen lemásolni kívánja a múltat, hanem azon változtat is. A hajdani arisztokrata elődök dicséretes szokásai helyett ő ugyanis már egy egyetemesebb értékrendet tekint irányadónak: a *monumentum patriae*-t, a hazát mint

⁷ Vö. P. BOYANCÉ: *Fulvius Nobilior et le dieu ineffable*, RPh, 29, 1955, 172-192.

mindenekfelett álló figyelmeztető normát, ahogy kerülni is a már említett *vulnera patriae*-t kívánja, kiiktatva azokat a sebeket, amelyek a haza testén az utóbbi időben estek. Cicero számára tehát a múltra való emlékezés valóban nem pusztán kíváncsiság, hanem igazi cselekvési program, amelyet az egyetemes haza érdeke határoz meg. Ennyiben Cicero voltaképpen már eljut azon különbségtételhez az emlékezés területén, amelyet azután a 19. században immár a filológus és filozófus Friedrich Nietzsche fogalmaz meg. Ő ugyanis megkülönböztet egymástól egy olyan legitim múltidézést, amely élő és cselekvésorientált; valamint egy olyant, amely illegitim, mert pusztán egyfajta meddő antikvárius érdeklődést jelent.⁸

A principatus, az új világbirodalmi feladatkörre alkalmas római állam megteremtője, Augustus azután részben ezen a cicerói nyomvonalon haladt tovább, hozzáadva persze mind a Caesartól kapott politikai örökséget, mind a saját erőteljes politikai realitásérzékét. Így tette köztársaságnak álcázott monarchikus rendszere hatalmi helyszíneivé azokat a római kegyeleti helyeket, amelyek mind a közös római identitás valódi emlékhelyei voltak főképp az alapításhoz, az állandó megtisztulás törekvéséhez, a *triumphushoz*, valamint az isteni gondviselés eszméjéhez kapcsolódóan. A *via sacra* fölé emelkedő *Palatinus*-dombon egy palotát építtetett, amely szentélyként magába foglalta a város legrégebbnek elfogadott kultusz helyét: a romulusi *Lupercal* barlangot (felfedezése: 2007. november),⁹ ezzel is jelezve, hogy ő Róma újraalapítója, akinek Antonius feletti diadalát Actiumnál maga a princeps személyes védőistene, Apollo biztosította. Mégpedig úgy is, mint ősi farkasisten, és úgy is, mint egyben fényhozó napisten, aki szavatolja Róma *Victoriáját*, továbbá az ezzel összefüggő bőséget, valamint azt a szilárd erkölcsiséget, amelyet a senatus által adományozott és itt elhelyezett erénypajzs fejezett ki talán a legjobban, meg kívánva védeni a keleti barbársággal szemben magát a római civilizációt. Mindezt a legapróbb részletekre vonatkozóan is beleépítették az augustusi palotába, ahogy azt a falfestészet ugyancsak bizonyítja, mindenekelőtt az ún. színházi maszkok termével, ahol a a *Palatinus* szent táját Apollo villáma jelöli ki a hatalom központjaként. Ehhez a „mennykőhöz”, *baityloshoz* kapcsolódik a lándzsa, mit a „Mennydörgő” Iuppiter által biztosított hatalom szent és örök attribútuma, amely elől egyszerre hátrálnak meg a keleti barbárság hordozói, de jelennek meg ugyanakkor az „új aranykorra” utaló augustusi témák is, miként

⁸ Vö. F. NIETSCHE: *Vom Nutzen u. Nachteil der Historie für das Leben*, in: *Werke* in 3 Bänden, I, 209-285, hivatkozik rá U. WALTER: *Memoria u. res publica. Zur Geschichtskultur im republikanischen Rom*, Frankfurt aM., 2004, 177, aki itt még utal erre az újabb munkára is: A. ASSMANN: *Erinnerungsräume, Formen u. Wandlungen der kulturellen Gedächtnisses*, München, 1999, 316-317.

⁹ A. CARANDINI CON D. BRUNO: *La Casa di Augusto dai „Lupercalia” al Natale*, Editori Laterza, Roma-Bari, 2008, ahol a *domus Augusti* rekonstruáló ábrák is találhatók.

arra legutóbb Laurence Chevillat¹⁰ hívta fel a figyelmet. Róma új ura azonban nem érte be hatalmi központjának ezzel az egy történelmi és kegyeleti szent helyével, hanem tudatosan és párhuzamosan más hasonló szakrális együtteseket is létrehozott, amelyek többsége ugyancsak a szent út, a *triumphus* útvonala mentén helyezkedett el.

Mindez egyértelműen tanúsítja, hogy Róma igenis ismerte és messzemenően alkalmazta a történelmi emlék-, illetve emlékezhelyek felfogását, mégpedig igen tudatosan és nem egyszerűen csak politikai szinten, hanem széles körű kulturális összefüggésben is, mi több egészen filozófiai magaslatra is fölemelkedve, különösen azáltal, hogy a közmorált valóban a közemlékezet nivójára emelte fel. Mindez persze nem maradt változatlan, hanem mélyreható változások is bekövetkeztek, amennyiben egy arisztokratikus társadalom ideológiájától előbb eljutunk egy ösznépinek mondható kollektív emlékezetig, majd pedig onnan odáig, hogy a történelmi *memoria* az egész birodalmat megtettesítő uralkodóház átfogó eszmevilágában ölt formát a művészetek legszélesebb eszköztárán keresztül.

Ettől kezdve diadalmenetet már csak a császár vagy házának tagja tarthatott, és így meglehetősen különösen hatott a kortársak számára, amikor Traianus után az új császár, Hadrianus nem tartotta meg *triumphusát*, hanem a birodalom határainak biztonságosabb kiépítéséhez fogott, és így a diadalmeneteket fáradságos utazásokkal váltotta fel. Egy korabeli költő, Florus ezt mintegy áltriumphusnak is érezhette, ahogy azt ebben a tréfás formában hozta *princepse* tudomására:

<i>Ego nolo Caesar esse</i> ¹¹ ,	„Nem kívánok lenni Caesar,
<i>ambulare per Britannos,</i>	brit határon járni, kelni,
< <i>latitare per paludes,</i> >	<lopakodni hol csak lép van>
<i>Scythicas pati pruinas.</i>	szkíta dértől fogvacogni.”

Azt lehetne tehát mondani, hogy a florusi *Anacreonteus* politikai szempontból úgynevezett kényes témát feszegetett. Hogy mi lett volna ezért egy költő sorsa Nero vagy Domitianus idejében, azt nem nehéz kitalálni. Hadrianus reagálása azonban ezen a téren egészen más. A császár ugyan a költeményben kitapintható kritikára adhatott volna nagyon kemény választ is, de nem ezt tette, hanem maga is tréfával élt feleletében. Ennek többféle magyarázata lehet. Egyfelől a sászár tisztában volt vele: Florus csipkelődésének lényege a játékos felszín alatt olyan jól el van rejtve, hogy legföljebb néhány igen művelt és jó szimatú kortárs

¹⁰ Ehhez: http://www.unicaen.fr/services/cireve/rome/pdr_even.php?fichier=prog_resume_chevillat, ill. L. CHEVILLAT: La mise en scène de la refondation augustéenne de Rome dans la « salle des masques » de la maison d'Auguste au Palatin. In: Ph. FLEURY – O. DESBORDES (éd.) 2008, 97–114.

¹¹ Vö. P. Annii Flori *Opera omnia*, ed. L. HAVAS, Debrecini, 1997, 235, l. még Uő: *Un pseudo-triomphe d'Hadrien aux frontières d'après Florus*, AAHung., 40, 2001, 175–184. – A jelen tanulmányban foglaltak majd részletesebben kifejtésre kerülnek a *Classica, Mediaevalia, Neolatina*, 6, 2011 kötetében.

fedheti fel, akik előtt már úgyszincs titok. „A császár tehát vette a lapot”, ahogy ma mondanók, és válaszát maga is költői módon csak az elitnek tartotta fent. Másfelől a Hadrianus által nem kedvelt szellemiségek sorsa közelről sem bizonyult annyira súlyosnak, mint ahogy azt a császár ellenfelei beállították. Végül arról sem feledkezhetünk el: a költő esetleg nem is volt annyira szigorú, mint ahogy az eddigiekből talán kitűnhetett. Hiszen valójában verses töredékekkel állunk szemben. Így valószínűleg a császár fáradságos északi határjárását követnie kellett a keleti, déli majd nyugati *limes*-felülvizsgálat viszontagságai megelevenítésének. A császárnak ezt a kemény „odysseiát”, amely aligha felelt meg az igazi világhódító Nagy Sándor mércéjének, a költő lezárásul úgy oldhatta fel, ha befejezésképpen mintegy az addigiak ellensúlyozásául a római diadalmenet Hadrianus által kiépített nagyszerű római útvonalára utalt. Mert a császár itt megvalósította a római nép égi szférába emelését, hiszen e helyen nemcsak a birodalom ősanjájának, Venusnak emelt templomot, hanem vele szorosan összekapcsolva *dea Romának* is, aki maga volt az „örök Város” apotheosisa. Így a *via sacra* egyben az ő kultuszhelyévé is lett. Elképzelhető, noha konkrétan nem tudjuk bizonyítani, hacsak éppen a költővel való leszámolás némiképp meghökkentő elmaradása nem szól emellett, hogy a florusi költemény vége éppen ezt az eseményt ünnepelte.

Mindezekben a római emlékezhelyekkel kapcsolatos, végül is egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérő koncepciókban van azonban egy nagyon lényeges közös elem. Az, hogy mindezt mélyen áthatja a szakralitás, ahogy ez a Római Birodalom keretében kibontakozó, de azon messze túllépő kereszténységre is jellemző. A modern kori szekularizáció ettől próbál elmozdulni, ez azonban nem jelentheti azt, hogy lemondhatnánk a közös emlékezetünkben kiiktathatatlanul jelen lévő szentség eszményéről, mert ezzel egyben emberségünk egy részéről is lemondanánk. Ez ugyanolyan képtelenség lenne, mintha a mai Eötvös Collegiumot nem tekintenénk a hajdani elitintézmény örökösének és szellemi folytatójának, holott a mai nemzedék egyáltalán nem bizonyul méltatlannak az elődök emlékéhez. Ezt a centenáriumi rendezvény alkalmával elhangzó tudományos teljesítmények többsége bizonyította, ahogy arról – gondolom – a jelen kötetben olvasható tanulmányok is bárkit meggyőzhetnek.

Tartalomjegyzék

<i>Laudationes externorum</i>	9
René Roudaut	11
François Laquièze	14
Monique Canto-Sperber	15
Salvatore Ettore	16
Andrea Ferrara	18
Chiara Faraggiana di Sarzana	21
P. J. Rhodes	23
Herwig Maehler	24
Chris Carey	26
Mike Edwards	28
Shawn Gillen	29
Nikolaus Hamm	32
Elisabeth Kornfeind	34
Leonore Peer	36
Christian Gastgeber	38
Hermann Harrauer	42
Herbert Bannert	45
Jana Grusková	46
Christine Glaßner	47
August Stahl	48
Javier Pérez Bazo	50
Alicia Gómez-Navarro	52
 <i>Laudationes Hungarorum</i>	 57
Réthy Miklós	59
Hoffmann Rózsa	61
Dux László	65
Mezey Barna	67
Szepessy Tibor	70
Hiller István	73
Keszei Ernő	74
Dezső Tamás	76
Kozma László	77

Soós Anna	79
Pintér Károly	82
Kátai Zoltán	84
Körmendy Mariann	85
Karsai György.....	87
Kincses János	90
<i>Rectores</i>	93
Conspectus	95
Gerevich Tibor: Az Eötvös Collegium története – Bartoniek Géza (1854–1930)	96
Kiss Jenő: Gombocz Zoltán életéről és munkásságáról	103
Markó Veronika: Szabó Miklós	113
Nagy János: Keresztury Dezső	126
Pál Zoltán: Lutter Tibor	132
Szijártó István: A világra nyitott ablak	136
Vekerdy József	145
Bertényi Iván: Igazgatói működésem az Eötvös József Collegiumban (1993–1996) . . .	147
Bollók János.....	149
Takács László	154
<i>Historica • Res gestae</i>	161
Gángó Gábor: Eötvös József és barátai egyetemi éveiről, különös tekintettel a politikatudományi képzésre	163
Garai Imre: A magyar középiskolai tanári szakma kialakulása	176
Tóth Magdolna: „A budai parti ígéretföldje”	203
Kovácsik Antal: Az Eötvös Collegium Ménesi úti épületének felavatása a korabeli sajtó tükrében	211
Markó Veronika: Hogyan lett az Eötvös József Collegium könyvtárából az Irodalomtudományi Intézet Eötvös Könyvtára?	220
Szójka Emese: Fülep Lajos néprajzi gyűjteménye	236
Kucsman Árpád: Kémikusok a régi Eötvös Collegiumban	272
Győri Róbert: A múlttal való tudományos leszámolás – Eötvös collegista geográfusok az 1950-es években	288
Czifrusz Márton: Helyek és pozíciók újraírása – Wallner Ernő, Lettrich Edit és a hazai szociálgeográfiai iskola viszonya Mendöl Tibor örökségéhez	312
Tóth Károly: Művészettörténészek az Eötvös Collegiumban (1896–1950).....	328
Ritoók Zsigmond: Klasszika-filológia az Eötvös Collegiumban.....	345
Kucsman Árpád – Liptay György: Eötvös-kollégisták a Fasori Gimnázium tanári karában	348
Kapitány Adrienn: Az 1950-es évek a Kollégium történetében.....	365

Marafkó László: Nagyhatalmak ugratása, avagy groteszk lapok az Eötvös Kollégium félmúltjából	378
Dénes Iván Zoltán: Diákmozgalom Budapesten 1969-ben	383
Bakos István: Emlékeim a kollégista Kilencekről	401
ifj. Arató György: „Szabadság a jelszavunk” Március 15-e az Eötvös Kollégiumban, 1955–1984	410
Szabics Imre: Az Eötvös József Collegium és az École Normale Supérieure	419
Nemes Tibor: Az Eötvös Collegium és az École Normale Supérieure közötti közvetlen kapcsolatok újraélesztése a 80-as években	428
Bubnó Hedvig: Összefoglaló a collegiumi spanyol nyelvoktatásról, 1992–2010	432
<i>Historica • Magistri</i>	435
Korompay H. János: Horváth János és az Eötvös Collegium	437
Móser Zoltán: Ha a szellem napvilága ragyog	456
Farkas Zoltán et alii: Czebe Gyula élete dokumentumokban	463
Szakály Sándor: Szurmay Lajos, tábornok az Eötvös Collegiumból	553
Szávai János: Gyergyai Albert és az Eötvös Collegium	563
Ress Imre: Hugo Kleinmayr és a germanisztikai oktatás megalapozása az Eötvös Collegiumban	570
Kiss Jenő: Zsirai Miklós	579
Keszthelyi Lajos: Bay Zoltán	596
Pál Zoltán: Keresztury Dezső igazgatósága az állambiztonsági megfigyelések tükrében	599
Keszthelyi Lajos: Faragó Péter	612
Farkas Zoltán: Gyóni Mátyás	617
Papp István: Kettős ügynök – Nagy Péter, Szabó Dezső és az állambiztonság	625
Balogh Elemér: Szász Imre versus Brusznay Árpád	638
Bottyán Gergely: Antal László és a mai magyar nyelvtudomány	643
Dörnyei Sándor: Emlékezés Tomasz úrra	648
Ifj. Tomasz Jenő: Tomasz úr és az Eötvös Collegium	653
<i>Memorabilia</i>	683
„Felújítani azt, ami érdemes” – Beszélgetés Elekfi Lászlóval	685
Tóth Gábor: Az idő sodrában	709
Lekli Béla: Az Eötvös Kollégium az 1956 utáni években	836
Gereben Ferenc: Egyetemi évek (1962–1967)	838
Kósa László: Az Eötvös Kollégiumban éltem én is (1963–1967)	861
Bakos István: Az Eötvös Kollégium autonómiaöregvései és Baráti Körének megalakítása	889
Galántai Ambrus: Szubjektív történelem	899

Studia Germanica 923

Balázs Sára: "Freiwillig dient der Geist":

Germanistik in der Veranstaltungsreihe des Lustrum Saeculare Collegii 925

Eve-Marie Kallen: Dezső Keresztury als Kulturvermittler und Pädagoge

und das Eötvös-Collegium 928

August Stahl: „Schlussstück“. Rilkes Sicht und Deutung des Todes 944

Frank Baron: Die Entstehung des Faust-Mythos im 16. Jahrhundert 962

Christine Glaßner: Zur handschriftlichen Überlieferung der Visiones Georgii 967

András F. Balogh: Schlacht der Stereotype in der Vngrischen

Schlacht des Jacob Vogel 975

Ilona Feld-Knapp Cathedra Magistrorum – Lehrerforschung.

Lehrer-Denken und Lehrer-Wissen 982

Géza Horváth: Elmar Tophoven, der Begründer des Europäischen

Übersetzer-Kollegiums 997

Anita Czeglédy: „Schutzmarke: der Steg.“

Interkulturalität in Márton Kalász' Lyrik 1006

Studia Slavica 1021

Katalin Kroó: Slawistik in der Veranstaltungsreihe

des Lustrum Saeculare Collegii 1023

Urs Heftrich: Lew Tolstoi und Anton Tschechow: Zum Doppeljubiläum 2010 1025

Bettina Kaibach: Raum für Nostalgie: Steppe und Prärie in Anton Čechovs Step'

und Willa Cathers My Ántonia 1032

Wolf Schmid: Eventfulness and Context 1052

Studia Classica 1065

Tamás Mészáros: Klassische Philologie in der Veranstaltungsreihe

des Lustrum Saeculare Collegii 1067

Mike Edwards: The Application of Criticism to Textual Criticism 1069

Herwig Maehler: Pindar und die Tyrannen 1076

P. J. Rhodes: The Erxadieis inscription 1084

Artes 1093

Teleki Pál, a Collegium kurátora (1920–1941) 1095

Epikus és komikus collegiumi enumeráció 1935-ből – Közreadja: Takács László 1100

Farkas Zsuzsa: Fotótörténeti adalékok az Eötvös Collegium archív fotóiról 1119

Sütle Ágnes Katalin: Az Eötvös Collegium épülete 1137

Havas László: Hadrianus mint Pseudo-Alexandros? 1146

Sántháné Gedeon Mária: Kultúraközi kommunikáció: magyarságkép az angol mint lingua franca tükrében	1156
Csuday Csaba: Az irodalom: „negatívan élni”	1161
Szlukovényi Katalin: Kollégisták, költők, korszakok: szépirodalmi hagyományok az Eötvös Collegiumban	1165
<i>Membra et alumni</i>	1179
<i>Pro patria defuncti</i>	1211
Tartalomjegyzék	1215
Appendix – Mellékletek jegyzéke	1221

Kedves Olvasó!

Önre gondoltunk, amikor a könyv előkészítésén munkálkodtunk. Kapcsolatunkat szorosabbra fűzhetjük, ha belép a *TypoKlubba*, ahonnan értesülhet új kiadványainkról, akcióinkról, programjainkról, és amelyet a www.tygotex.hu címen érhet el. Honlapunkon megismerkedhet kínálatunkkal is, egyes könyveinknél pedig új fejezeteket, bibliográfiát, hivatkozásokat találhat, illetve az esetlegesen előforduló hibák jegyzékét is letöltheti.

Kiadványaink egy része e-könyvként (is) kapható:

www.interkonyv.hu

Észrevételeiket a velemeney@tygotex.hu e-mail címen várjuk.

Kiadja az Eötvös Collegium és a Typotex Kiadó, az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: dr. Horváth László – Votisky Zsuzsa

Tördelte: Vidumánszki László

A borítót tervezte: Tóth Norbert

Terjedelem: 85,6 (A/5) ív

Nyomta és kötötte: Séd Nyomda, Szekszárd

Felelős vezető: Katona Szilvia